

UOT 338.43

Cavidan Azar oğlu ELDARLI
Azərbaycan Dövlət Aqrar Universitetinin dissertantı

AQRAR İSTEHSALIN ŞAXƏLƏNDİRİLMƏSİ SƏVİYYƏSİNİN MÜƏYYƏN EDİLMƏSİ

Xülasə

Aqrar istehsalın şaxələndirilməsi risklərin azaldılması və maliyyə sabitliyinin təmin edilməsinə də müstəsna rol oynamaqla kənd təsərrüfatı müəssisələrinin rəqabət üstünlüklərinin təmin edilməsinin iqtisadi əsasını təşkil edir. Bu baxımdan istehsalın şaxələndirilməsinin effektivliyini müəyyən etmək üçün şaxələndirmə potensialı və ondan istifadə səviyyəsi göstəricilərinin hesablanması vacibdir. Şaxələndirmə potensialının qiymətləndirilməsi istehsal resurslarının mövcudluğunu və məhsula olan tələbatı bərbəşə başqa sahə və mənbələrlə əvəz etmək mümkünlüyünü aşkara çıxarmağa hədəfləyir. Bu isə iqtisadi cəhətdən daha səmərəli və rəqabət üstünlüyünə malik istehsal sahələrinin genişləndirilməsinin əsas meyarına çevrilir.

Açar sözlər: şaxələndirmə, optimallaşdırma, rəqabət, resurs, bazar, tələb, səmərə.

Giriş

Kənd təsərrüfatı istehsalının şaxələndirilməsi aqrar strategiyanın tərkib hissəsi olaraq iqtisadi cəhətdən daha səmərəli nəticələrin əldə edilməsinə əsaslanır. İstehsalın şaxələndirilməsi potensial rəqabət üstünlüklərindən fəal istifadə edən sahələrin üstünlük əldə etməsini şərtləndirir. Aqrar istehsalın şaxələndirilməsi müəyyən xüsusiyyətləri ilə özünü büruzə verir: istehsalın şaxələndirilməsi təbii ehtiyatlardan əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır, risklər - təbii-iqlim, aqroekoloji, makroiqtisadi, struktur-texnoloji, xarici amillər istehsalın şaxələndirilməsinə ciddi şəkildə təsir edir və s.

Şaxələndirmə riskləri azaldan və maliyyə sabitliyini təmin etməkdə xüsusi rol oynayan rəqabət strategiyası kimi iqtisadi inkişafda mühüm rol oynayır. İstehsalın şaxələndirilməsinin kənd təsərrüfatının xüsusiyyətlərinə uyğunluğunun qiymətləndirilməsi bu prosesin elmi cəhətdən əsaslandırılmasını tələb edir. Yalnız bu cür əsaslandırma müəyyən şərtlər yerinə yetirilərsə, şaxələndirmə prosesinin səmərəliliyini təmin edir və şaxələndirilmiş sahələrin dinamik tarazlığını qorumağa imkan verir. Həmin şərtlər aşağıdakılarla xarakterizə edilir:

- istehsalın şaxələndirilməsini həyata keçirən müəssisə müvafiq fəaliyyətlərdə yeni məhsulların iştirakı olmadan fərqli fəaliyyət növünə keçir;
- istehsalın şaxələndirilməsi fəaliyyətinə və onun səmərəliliyinə nəzarət edilir;
- şaxələndirilmə prosesi idarəetmə sistemini institutionallaşdırır və təşkilati dəyişiklikləri əlaqələndirir və s.

İstehsalın şaxələndirilməsi əsasən iqtisadiyyatın makroiqtisadi sabitləşməsi şəraitində xüsusilə əhəmiyyətlidir. Ənənəvi olaraq, ayrı-ayrı müəssisələrin istehsal etdiyi məhsul çeşidinin genişlənməsi şaxələndirmənin tipik xüsusiyyəti kimi qəbul edilir [2, s.52]. Bu xüsusiyyət müəssisələrin rəqabət üstünlüklərindən yalnız əsas məhsulların istehsalında və ya istehsalın müəyyən bir mərhələsinə nəzarətin həyata keçirilməsində deyil, yeni istehsal növlərinin təşkili, digər sahələrə nüfuz etməsində istifadə olunması ilə əlaqələndirilir. İstehsalın şaxələndirilməsinin inkişafı bu prosesi ayrı-ayrı sahələrdə müəssisə davranışı baxımından təhlil etməyə imkan verir.

Aqrar sferada istehsalın şaxələndirilməsinin əsas xüsusiyyətləri

Bazar münasibətləri şəraitində həyata keçirilən şaxələndirmə strategiyası yeni məhsul istehsal etmək və yeni texnologiya əsasında məhsul istehsal etmək strategiyası şəklini alır. Ümumiyyətlə, şaxələndirmə aşağıdakı fərqli və müxtəlif cəhətləri ilə xarakterizə olunur: zərərli minimuma endirmək; riskləri azaltmaq məqsədilə bir müəssisənin digər sahələrə nüfuz etməsi; ehtiyatların yenedən bölüşdürülməsi; istehsal olunan məhsulların çeşidini genişləndirərək bir neçə sahənin inkişaf strategiyasını təmin etmək; iqtisadi inkişaf amili olaraq müəssisələrin bir sistem kimi fəaliyyət

göstərməsində müxtəlif istehsal və fəaliyyət sahələri arasında qarşılıqlı təsiri təmin etmək və s [3, s. 94]. Aqrar sferada istehsalın şaxələndirilməsi özünü texniki və texnoloji cəhətdən yaxın və ya bir-biri ilə əlaqəli istehsal proseslərinin birləşməsində, iqtisadi cəhətdən istehsalın sabitləşməsinə və risklərin azalmasına imkan verən istehsal forması kimi göstərir. Şaxələndirmənin təşkilati cəhəti müəssisələrin genişlənməsi, geniş məhsul çeşidi ilə təkməhsullu istehsaldan çoxməhsullu istehsala keçilməsi kimi xüsusiyyətlərlə xarakterizə olunur.

Beləliklə, qeyd edilənlərdən aydın olur ki, kənd təsərrüfatında istehsalın şaxələndirilməsi özünü daha çox iqtisadi cəhətdən daha səmərəli və yeni istehsal sahələrinə keçidlə şərtləndirir. Bu proses istehsalçıların davamlı olaraq eyni məhsul istehsalından imtina etmələrini, bazarın tələbi nəzərə alınmaqla zəruri hallarda ənənəvi istehsaldan imtina etmələrini önə çəkir.

Araşdırmalar göstərir ki, kənd təsərrüfatı istehsalında resurs yanaşması baxımından, digər sahələrə nisbətən şaxələndirmə üçün daha geniş imkanlar var. Ümumi mənada, kənd təsərrüfatının şaxələndirilməsi kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalında və onların emalında səmərəli nəticələr əldə edilməsi baxımından aqroiqtisadi potensiala uyğun olaraq həyata keçirilə bilər. Bu baxımdan şaxələndirmənin xüsusi üstünlükləri sayəsində kənd təsərrüfatının davamlılığını təmin etmək, resurslardan daha səmərəli istifadə etmək, alternativ məhsul istehsalında mənbələrdən istifadənin səmərəliliyini artırmaq, habelə təsərrüfatçılığın istehsal və bazar risklərini azaltmaq mümkün olur [5, s. 62]. Beləliklə, kənd təsərrüfatı müəssisələri üçün şaxələndirmə strategiyasına effektiv uyğunlaşma məqsədilə mövcud potensialı təhlil etmək zəruridir. Bundan əlavə, kənd təsərrüfatı müəssisələrinin müəyyən qismi məhsul istehsalının şaxələndirilməsində maraqlıdırlar, lakin onların şaxələndirmə potensialı maliyyə, inzibati, informasiya və digər şərtlərlə məhdudlaşdığından onun üstünlüklərindən heç də hamısı istifadə etmək imkanına malik deyillər.

İstehsalın şaxələndirilməsinin effektivliyini müəyyən edən amillər

Kənd təsərrüfatında istehsalın şaxələndirilməsinin effektivliyini və məqsədəuyğunluğunu müəyyən etmək üçün şaxələndirmə potensialı göstəricisinə əsaslanan müxtəlif metodlardan istifadə olunur. Müəyyən bir istehsal müəssisəsi üçün bu göstəricinin qiymətləndirilməsində aşağıdakı tələblər nəzərə alınmalıdır: müəssisənin istehsal imkanları, bazarın tələbatı, istehsalın şaxələndirilməsinin müəssisənin nəticələrinə mümkün təsiri.

Beləliklə, istehsalın şaxələndirilməsi potensialını qiymətləndirmək üçün aşağıdakılara diqqət yetirilməsi vacibdir:

- müəssisənin istehsal qabiliyyətini və maliyyə imkanlarını nəzərə alaraq hansı məhsul istehsal edə bilmə potensialı;
- müəssisənin istehsal edə biləcəyi məhsullara bazar tələbinin səviyyəsi;
- müəssisə tərəfindən bazarın tələb etdiyi məhsulun istehsalının iqtisadi cəhətdən səmərəliliyi [1, s. 36];
- müəssisənin mövcud nəticələrinin digər məhsulların istehsalına keçid vəziyyətində əldə edə biləcəyi nəticələrlə müqayisəsi.

Kənd təsərrüfatı müəssisələri üçün istehsalın iqtisadi cəhətdən məqsədəuyğun olmasını müəyyənləşdirmək məqsədilə ilk növbədə məhsulların potensial növlərini seçmək lazımdır. Bu vəziyyətdə əsas vəzifə hər hansı bir alternativ məhsul növünün istehsalını formalaşdırmaq deyil, müəssisələrin istehsal edə biləcəyi məhsulları satmağın potensial imkanları qiymətləndirilir.

Şaxələndirmə potensialının qiymətləndirilməsi vəzifəsinin mürəkkəb xarakteri ilə əlaqədar olaraq, istehsal mənbələrinin mövcudluğunu və məhsula olan tələbatı birbaşa başqa sahə və mənbələrlə əvəz etmək, demək olar ki, mümkün deyil. Bu o zaman mümkün olur ki, müəssisənin istehsal qabiliyyəti, fasiləsizliyi və potensial bazarların həcmi nəzərə alınsın, müvafiq olaraq tələbə uyğun şəkildə istehsal həcmi artırmaq istəyi və istehsalın optimallaşdırılması təmin edilsin.

Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının optimallaşdırılması probleminin həlli istehsal resurslarının məhdudluğu, tələbat və iqtisadi məqsədəuyğunluq nəzərə alınmaqla potensial məhsulların istehsalını təmin edə biləcək mümkün qədər potensial məhsul istehsalının həcmi, habelə məhsul satışından əldə olunan nəticələrin müəyyənləşdirilməsinə yönəldilir. Sonra əldə edilmiş

məlumatlar müəssisənin fəaliyyətinin mövcud göstəriciləri ilə müqayisə oluna bilər ki, bu da istehsalın şaxələndirilməsi potensialını qiymətləndirməyə imkan verir.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının şaxələndirmə səviyyəsinin təhlili

Araşdırmalar göstərir ki, istehsalın şaxələndirilməsi məqsədilə formalaşdırılan hər hansı bir iqtisadi və riyazi model tamamilə universal deyil. Ümumiyyətlə modellər müəyyən bir istehsal sahəsi və müəyyən bir vəziyyət üçün formalaşdırılır. İstehsalın şaxələndirilməsi modelinin əsassız mürəkkəbləşməsinin qarşısını almaq və konkret sahənin xüsusiyyətini əks etdirmək üçün aşağıdakılara xüsusi diqqət yetirilir:

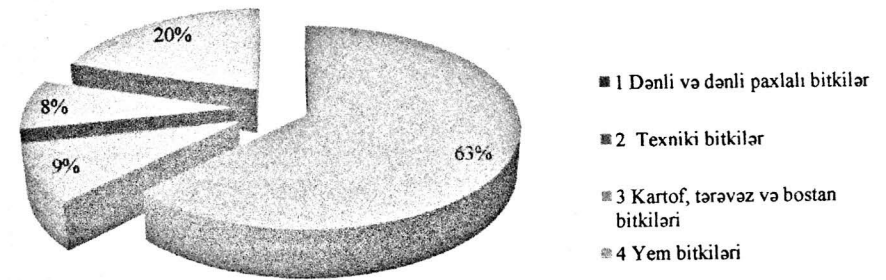
- istehsal olunan və potensial məhsul növlərinin qiyməti və tələbin səviyyəsi müəyyən olunur;
- ilk növbədə istehsal imkanlarının genişləndirilməsi məsələsi deyil, müəssisənin mövcud istehsal ehtiyatları nəzərə alınır.

Qeyd edilənlər nəzərə alınmaqla müəssisələrin istehsal və maliyyə fəaliyyətinin göstəriciləri barədə məlumatlara əsaslanaraq, şaxələndirmə üzrə müvafiq təhlillər aparmaq mümkündür. İqtisadi ədəbiyyatlarda istehsalın şaxələndirilməsini qiymətləndirmək üçün aşağıdakı göstəricilərdən istifadə edilir: bazarlarda və istehsal sahələrində konkret məhsulun cəmlənməsi səviyyəsini ölçmək üçün istifadə edilən Transformed Herfindahl Indexi; bazarda fəaliyyət göstərən müəssisələrin nisbətini, fəaliyyət göstərdiyi sahələrin sayını, eyni zamanda ümumi gəlirinin müxtəlif sahələr və ya fəaliyyətlər arasında bölüşdürülməsini göstərən entropiya ölçüsü; şaxələndirmənin Berri Indexi; şaxələndirmənin Qinyaviçus Indexi.

Qeyd edilən göstəricilərdən şaxələndirmənin Qinyaviçus R. Indexi nəticənin daha ümumiləşdirilmiş şəkildə müəyyənləşdirilməsini mümkün edir:

$$D_G = 1 - \frac{1}{n \sum_{i=1}^n \frac{1 - q_{max}}{1 - q_i}}$$

Burada: q_{max} - ən böyük gəlir mənbəyi olan sahənin payını;
i - istehsal sahələrini, *i* = 1, 2 ... *n*;
 q_i - *i*-ci gəlirə görə xüsusi çəkisini xarakterizə edir.

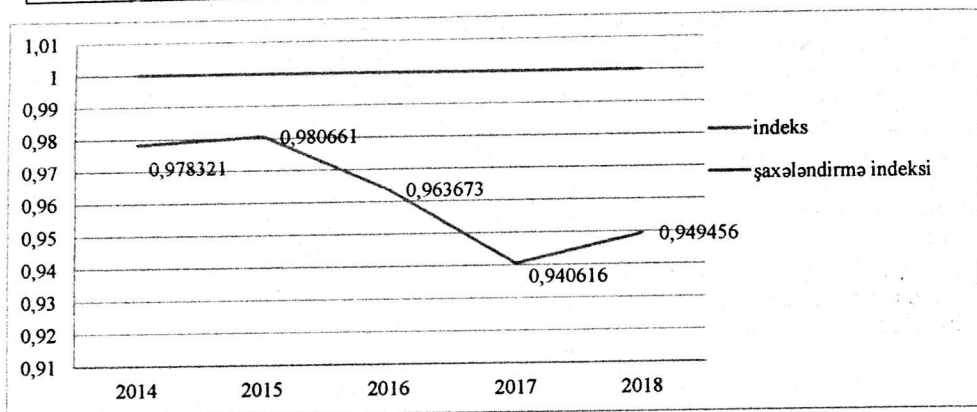

Şək. 1. 2018-ci il üzrə kənd təsərrüfatı bitkilərinin əkin sahələrinin strukturu, %-lə

Qinyaviçus R. Indexi düsturuna əsasən respublika üzrə şaxələndirmə indeksini hesabladıqda məlum olur ki, bu göstərici taxılçılığın əkin sahəsi daha yüksək olduğundan bu sahə 2014-2018-ci illər üzrə şaxələndirmə indeksinin 0,94-0,98 arasında dəyişməsinə şərtləndirmişdir. Göründüyü kimi, təhlilin aparıldığı bütün illərdə kənd təsərrüfatı bitkilərinin şaxələndirmə indeksi 1-ə yaxın olmuşdur. Bu isə taxılçılığa meylin digər sahələrlə müqayisədə daha yüksək olduğunu təsdiq edir [cədvəl və şəkil 2].

Kənd təsərrüfatı bitkilərinin şaxələndirmə indeksinin dinamikası

Göstəricilər	2014	2015	2016	2017	2018
q_{max}	62,1	60,1	61,3	58,7	62,3
CƏMI:	100	100	100	100	100
i	4	4	4	4	4
D_G	0,978321	0,980661	0,963673	0,940616	0,949456

Şək.2. Kənd təsərrüfatı məhsullarının şaxələndirmə səviyyəsi.

Qeyd etmək lazımdır ki, istehsalın təşkili zamanı şaxələndirmə indeksinin nəzərə alınması vacibdir, çünki yalnız bir istehsal sahəsi üzrə fəaliyyətin müsbət dinamikası müəssisənin rəqabət mövqeyində ciddi təhlükələrin olduğunu göstərir. Eyni zamanda mənfəət əldə edilmədiyi təqdirdə satışın böyük həcmi müəssisənin ehtiyatlarının tükənməsinə səbəb ola bilər və aşağı satış həcmi ilə yüksək mənfəət müəssisənin mövcud vəziyyətinin zəifliyini göstərir. Belə şəraitdə digər istehsalçılar tərəfindən aktiv hərəkətlərin olma ehtimalı yüksək olur.

Bununla birlikdə, istehsalın şaxələndirilməsi potensialının göstəricisinin istehsal imkanlarının genişləndirilməsi ilə bağlı qərar qəbul edərkən əsas meyarlardan biri ola biləcəyini qeyd etmək olar. Əslində istehsalın şaxələndirilməsi potensialı, istehsal imkanları və əsas etibarilə müəssisələrin istehsal edə biləcəyi məhsullara tələbat nəzərə alınmaqla bir müəssisənin məhsul çeşidini formalaşdırmaq üçün seçdiyi əhatəliliyi əks etdirir [6, s. 134].

İstehsalın şaxələndirilməsi potensialının göstəricisi eyni zamanda müəssisənin istehsal fəaliyyətinin səmərəliliyini və mənfəətini artırmaq istəyini əks etdirməlidir. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, bu göstəricilərdən yalnız birinin əsas kimi qəbul edilməsi nəticələrin təhrif olunmasına səbəb ola bilər. Beləliklə, istehsalın şaxələndirilməsi ilə bağlı optimallaşdırma modelinin tətbiqi nəticəsində əldə edilən nəticələr, müəssisənin təsərrüfat fəaliyyəti ilə əlaqədar istehsalın şaxələndirilməsi potensialının qiymətləndirilməsinə kompleks yanaşmanın nəticəsi olduğunu göstərir. Bu zaman aşağıdakı məsələlər əsas amillər kimi öndə durur:

- müəssisənin bazarda tələb olunan məhsul istehsal etmək qabiliyyəti;
- müəssisənin istehsal və maliyyə mənbələrinin olması;
- müəssisənin istehsal edə biləcəyi məhsullara tələbat səviyyəsi;
- potensial məhsul istehsalının rentabelliği.

İstehsalın şaxələndirilməsi potensialının göstəricisinin iqtisadi mənası ondan ibarətdir ki, bu, müəssisənin maliyyə və iqtisadi göstəricilərinə xələl gətirmədən məhsul çeşidini dəyişdirmə qabiliyyətinin ölçüsüdür. Bu göstərici istehsal olunan məhsullara tələbin azalması ehtimalına görə müəssisənin məruz qalacağı risk dərəcəsinə tərs mütənəsibdir. İstehsalın şaxələndirilməsi potensialının göstəricisindən praktiki istifadə perspektivləri yalnız iqtisadi mənfəət əsasında deyil, həm də istehsalın şaxələndirilməsi potensialının inkişaf etdirilməsi zəruriliyi nəzərə alınmaqla idarəetmə qərarlarının verilməsi üçün imkanlar yarada bilər. Buraya aşağıdakılar daxildir:

- müəssisənin bazar itkisində uyğunlaşma qabiliyyətinin formalaşdırılması;
- istehsal imkanlarının genişləndirilməsinə investisiya yatırımlarının müəyyən edilməsi;
- müəyyən məhsul növlərinə tələb və qiymətlərin dəyişməsi ilə əlaqədar olaraq bazar dinamikasının müəssisələrin istehsalın şaxələndirilməsi potensialına təsirinin qiymətləndirilməsi.

Beləliklə, istehsalın şaxələndirilməsinin müəssisənin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin nəticələrinə təsirini nəzərə alaraq mövcud istehsal ehtiyatlarından və istehsal olunanlardan fərqli məhsul növlərindən istifadə etməklə istehsalın şaxələndirilməsi potensialını qiymətləndirmək mümkün olur. Bundan əlavə, bu göstərici müəssisənin istehsal imkanlarının genişlənməsi ilə bağlı qərarları əsaslandırmaq üçün də istifadə edilir.

Təcrübədə şaxələndirmənin əsas növləri müxtəlif formalarda həyata keçirilir. Ümumiyyətlə, şaxələndirmə ümumən müəssisələrin mövcud sahələri ilə əlaqəli yeni bir fəaliyyət sahəsinin həyata keçirilməsini əhatə edir. Əgər bir müəssisə daxilində yeni bir fəaliyyət, yaxud istehsal sahəsinin formalaşdırılması ixrac istiqamətini əsas götürürsə, onda bu vəziyyət digər ölkələrin istehsal sahələrinin nəzərə alınmasını tələb edir.

Hazırda kənd təsərrüfatı istehsalının şaxələndirilməsinin təhlilində geniş idarəetmə problemləri ön plana çıxır. Eyni zamanda, şaxələndirməyə dair effektiv tövsiyələrin hazırlanmasına ehtiyac duyulan strategiyanın praktik inkişafı, yeni növ rəqabət məhsullarının istehsalı ilə problemləri aradan qaldırmağa kömək edir.

Araşdırmalar göstərir ki, kənd təsərrüfatı müəssisələrinin fəaliyyətinin şaxələndirilməsi problemi istehsal üçün ixtisaslaşma sisteminin inkişafından yaranır. Kənd təsərrüfatı istehsalının ixtisaslaşması bu sferanın istehsalının özünəməxsus ekoloji amillərini nəzərə almağı tələb edir. İstehsalın ixtisaslaşmasına əsaslanan şaxələndirmə istehsalın ixtisaslaşmasına, kənd təsərrüfatı istehsalına özünəməxsusluq gətirən müasir texnologiyalar və avadanlıqlardan istifadə etməklə istehsalın təşkilinə əlverişli zəmin yaradır. Bu isə istehsal prosesinin daha gəlirli və rəqabət qabiliyyətli məhsul növünə yönəldilməsini əhatə edir.

Beynəlxalq iqtisadi sistemə inteqrasiya şəraitində rəqabətin dərinləşməsi, dünya bazarının kənd təsərrüfatı bazarındakı tələbə nisbətən dəyişkənliyi kənd təsərrüfatı müəssisələrinin rəqabətə davamlılığının yüksəlməsini, maliyyə göstəricilərinin yaxşılaşdırılmasını və iqtisadi dayanıqlığın artımını aktuallaşdırır ki, bu da kənd təsərrüfatı müəssisələri üçün rəqabət fəaliyyət modelinin axtarışını stimullaşdırır. Bu baxımdan, kənd təsərrüfatı müəssisəsinin gələcək üçün inkişaf strategiyasının düzgün formalaşması əsasən şaxələndirmənin növünü, istehsalın ixtisaslaşması və intensivləşdirilməsini, bütövlükdə aqrar iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətini müəyyənləşdirir [4, s.27].

Beləliklə, kənd təsərrüfatı istehsalının şaxələndirilməsi, kənd təsərrüfatı müəssisələrinin ən yaxşı yerli və xarici istehsalçılarla uğurlu rəqabəti təmin etməklə, təklif və tələbin dəyişməsinə həssas olan bazardakı mövcud vəziyyətə təsirli şəkildə uyğunlaşma və ona təsiretmə imkanının təmin edilməsi ilə xarakterizə olunur. Bir bazarda çətinlik çəkən kənd təsərrüfatı müəssisəsi, digər sahələrdə istehsalın səmərəli təşkili, əlaqəli sahələrə kapitalın axması, istehsal, iqtisadi, təşkilati, bioloji və digər potensialların daha səmərəli reallaşdırılması üçün baş verən zərəri kompensasiya edə bilər ki, bu da şaxələndirmə proseslərinin inkişafını dəstəkləyən infrastrukturun qurulmasını tələb edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Ataşov B.X. Aqrar sahədə struktur və səmərəlilik problemləri (nəzəriyyə və praktika). Monoqrafiya. Bakı-2017. 536 s.
2. Hüseynov M.C., Əmrahov V.T. və b. Aqrar istehsal strukturunun diversifikasiyası. Bakı 2016. 151 s.
3. Жулина Е.Г., Мягкова Т.Л., Кацуба О.Б. Диверсификация деятельности предприятия. М. 2008. 310 с.
4. Солдаткин В.А. Развитие диверсификационной деятельности предприятий аграрной сферы экономики – Экономист, 2009.– 156 с.
5. Далисова Н.А., Степанова Э.В. Диверсификация сельскохозяйственного производства на основе ресурсосбережения // Вестник Алтайской академии экономики и права. – 2018. – № 6. – С. 58-68;
6. Шафиров В.Г., Васильева И.В., Можаяев Е.Е. К вопросу о диверсификации в агропромышленном комплексе // Фундаментальные исследования. – 2019. – № 7. – С. 131-136;

Джавидан Азер огы Эльдарлы
диссертант Азербайджанский Государственный
Аграрный Университет

Определение уровня диверсификации аграрного производства

Резюме

Диверсификация аграрного производства играет исключительную роль в уменьшении рисков и обеспечении финансовой стабильности и составляет экономическую основу обеспечения конкурентных преимуществ сельскохозяйственных предприятий. С этой точки зрения очень важно определить эффективность диверсификации производства и рассчитать показатели уровня его применения. Оценка потенциала диверсификации направлена на выявление возможности замены существующих производственных ресурсов и потребности в товарах другими отраслями и источниками. А это превращается в основной критерий расширения экономически более эффективных и обладающих конкурентными преимуществами производственных отраслей.

Ключевые слова: диверсификация, оптимизация, конкуренция, ресурс, рынок, спрос, эффективность.

Javidan Azer Eldarli
PhD Azerbaijan State Agricultural University

Determination the level of diversification of agricultural production

Summary

Diversification of agricultural production is the economic basis for ensuring the competitive advantage of agricultural enterprises by possessing an exceptional role in the mitigation of risks and ensuring the financial stability. In this regard, it is important to calculate the indicators of diversification potential and the level of its use in order to determine the effectiveness of diversification of production. The assessment of diversification potential aims to reveal the availability of production resources and the possibility of directly replacing the demand for the product with other industries and sources. This is becoming a key criterion for expanding more economically efficient and competitive industries.

Key words: diversification, optimization, competition, resource, market, demand, efficiency.